

A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően

Az antanthatalmak 1918. június 29-én a leendő Csehszlovákiát képviselő politikai szervezetként ismerték el a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. A francia képviselők függetlenséget ígértek az új államnak „történelmi határain” belül. Ugyanígy járt el augusztus 9-én Nagy-Britannia, szeptember 2-án az Amerikai Egyesült Államok, október 24-én pedig Olaszország is. Ez azt jelentette, hogy az államot elismerték, a tényleges országterület kialakulását megelőzően. 1918. október 18-án Párizsban közzétették a washingtoni nyilatkozatot, amelyet Tomas Garrigue Masaryk kormányfőként, Edvard Beneš kül- és belügyminiszterként, Milan Rastislav Štefánik nemzetvédelmi miniszterként aláírtak, s kinyilvánították az ország függetlenségét. Ezt követően 1918. október 28-án Prágában is kihirdették az első Csehszlovák Köztársaság megalakulását. Az állam területi igényeinek, a demarkációs vonalaknak megfelelően megkezdték a leendő államterület birtokbavételét. A köztársaság 1918 novemberétől 1920 tavaszáig eltelt időszakát a nemzeti diktatúra időszakának nevezi a történetírás.

A későbbi *Podkarpatská Rus* területén a csehszlovák időszak gyakorlatilag 1919. január 12-én, Ungvár csehszlovák katonaság általi megszállásával kezdődött. A csehszlovák hadmozdulatokkal párhuzamosan megindult a Felső-Tisza-vidéken a román katonai térfoglalás. A későbbi kormányzói központ megszállása az olasz egyenruhás légionáriusok által az 1918. december 23-i antantjegyzekekben kijelölt demarkációs vonalnak megfelelően történt. Az 1919. március 22-én létrejött Tanácsköztársaság ellen a román csapa-

tok április 16-án kezdték meg a hadmozdulatokat, melyek során május 1-re elfoglalták az egész Tiszántúlt, április 20–21-én Beregszászt. A 1918. decemberi demarkációs vonalat a csehszlovák csapatok csak április 26-án lépték át, csatlakozva a román hadsereg tíz nappal korábban, a Tanácsköztársaság ellen indított támadásához. A békekonferencia a véglegesnek

város volt, törvényszékkal rendelkezett. Lakossága az 1910. évi népszámlálás alapján 12 933 fő volt, amelynek 96,1%-át magyar anyanyelvűként tartották nyilván. Ezt a képet némileg árnyalja, hogy az összlakosságból 2 770 fő izraelita vallású volt. A városi vezetés 1919-es közlése szerint az év végén Beregszász lakossága meghaladta a 16 ezer főt.

Beregszász a csehszlovák érában

szánt csehszlovák–magyar országhatárt 1919. július 11-én hagyta jóvá, ezt a döntést, melynek értelmében Beregszász is az első köztársaság területéhez tartozott, két nappal később jegyzékben közzétették. Ennek megfelelően 1919. július 23-án cserélt „gazdát” a románok és a csehszlovákok között a város. Augusztusra a légionáriusok elérték Beregszász körzetében azt a vonalat, mely a későbbi csehszlovák–magyar határt jelentette. Ezeket a területszerzéseket az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-german-en-lay-i, majd az 1920. június 4-i trianoni szerződések véglegesítették.

Beregszász jelentőségét a csehszlovák térfoglalás időszakában elsősorban közigazgatási státusza adta. Bereg megye központja, rendezett tanácsú

Az 1918 ősztől 1919 nyaráig terjedő időszak eseménydús volt a város életében. Az őszirózsás forradalom hírére 1918. november 1-jén megalakult a Beregszászi Nemzeti Tanács. A polgármesteri tisztségben 1918–1919 folyamán többször is változás állt be. Gáthy Zsigmond polgármester 1918 végén történt nyugdíjazása következtében Linner Jenő közigazgatási tanácsnok, polgármester-helyettes vette át a város irányítását, aki a tanács hatalomig maradt ebben a pozícióban. A Tanácsköztársaság idején Simon Mózes vezette a beregszászi direktóriumot. A román megszállás kezdetén vette át a város vezetését Hunyady Gyula főjegyző, aki helyettes polgármesterként irányította a várost a hatalomváltás időszakában.

1919. július 22-én kétszáz cseh légionárius Jan Hostas ezredes vezetésével különvonaton érkezett meg Beregszászba, és felhívás útján tájékoztatták a város közösségét arról, hogy „A Cseh-szlovák Köztársaság katonai-kirendeltsége Beregszász városát megszállotta. A csapatok a nép akaratára jöttek ide, mint barátok és kívánatos, hogy annak tekintessenek. A cseh-szlovák nemzet kultúrája elég biztosíték ahhoz, hogy minden katona a polgárság becsületét, vagyonát és életét osztály- és valláskülönbség nélkül meg fogja védelmezni. Egyes katonai személyek által elkövetett kihágás esetén a panaszos a városparancsnoksághoz forduljon. Bereg vármegye egész területén katonai diktatúra lép életbe. [...] Minden közhivatalnok, aki a Cseh-szlovák Köztársaságnak a fogadalmat leteszi, megmarad hivatalában, de ezek is olyan hatáskörben, mint ahogy törvényesen felvannak jogosítva, vagyis a hivatali helyettesek a helyettesítéstől visszalépni kötelesek.”

A csehszlovák csapatok megérkezésének másnapján a városi és vármegyei hivatalnokok megjelentek Hostas előtt fogadalomtételre, melyen egy pénzügyi segédtitkár és egy törvényszéki jegyző kivételével mindenki át is esett. A július 23-i fogadalomtételén a Beregszászi Magyar Gimnázium városban maradt tanári kara is részt vett Schrüger Ferenc igazgató vezetésével. Itt fontos megjegyezni, hogy a Hostas előtt letett fogadalom nem volt egyenlő azzal, a már a polgári közigazgatás alatt kért eskütétellel, melynek megtagadása miatt többen elvesztették hivatalukat. Nagy Ernő korábbi alsóvercekei főszolgabíró, a megszállás ide-

jén Bereg megye alispán-helyettese 1922-es elmondása szerint akkor, 1919 nyarán a katonai parancsnok előtt szóban volt szükséges megfogadni azt, hogy a tisztviselők hivatalaikat nem hagyják el, és a rendet fenntartják. „Az általános hangulat az volt, hogy mindenki maradjon a helyén, [...] nehogy a megüresedő helyekre idegenek kerüljenek” – számolt be róla az alispán-helyettes.

A katonai megszállással párhuzamosan elkezdődött a polgári közigazgatás átszervezése is. 1919 nyarán az immár zsupának nevezett megyei közigazgatást Munkácson szervezték meg, ahová azonban már nem minden megyei hivatalnok volt hajlandó áthelyezni a működését. Az első zsupán Kaminszky József lett, aki korábban Szabó Oreszt ruszka krajnai miniszter titkáráként, a Tanácsköztársaság időszakában pedig Ruszka Krajna politikai megbízottjaként működött. Beregszászban a zsupának egy kirendeltsége jött létre Zseltvay János korábbi osztálytanácsos vezetésével. A hivatalnokok közül tehát többen együttműködtek az ideiglenes közigazgatási szervezet fenntartásában. A korabeli elmondások szerint, melyeket az államfordulattal foglalkozó szakirodalom ugyancsak megerősít, a helyi lakosság, így a tisztviselők is csupán ideiglenes állapotként tekintettek a kialakult helyzetre, melyet egyébként a megszálló csapatok katonai vezetői szintén ideiglenes helyzetként kommunikáltak. Ez a diskurzus 1919 végére változott, amikor is rendeletben kötelezték a tisztviselőket, hogy tegyék le a hűségüket a Csehszlovák Köztársaságra. Erre már a tisztviselői gárda egy része nem vállalkozott. Miután a csehszlovák haderő kiürítette Bereg megyének a Beregsurány–Tarpa–Jánd–Ugornya–Barabás vonallal határolt területét,

az így magyar fennhatóság alatt maradt huszonöt beregi község területére helyezték át működésüket a megyei hivatalnokok Gulácsy István korábbi beregi alispán vezetésével. A város gimnáziumának tizenhét fős tanári karából pedig csak egy személy vállalkozott az esküre.

A városi közigazgatásban jelentős személyi változások nem történtek 1919 júliusa és decembere között. A település vezetése így a csehszlovák polgári igazgatás kiépüléséig a korábbi tisztviselőgárdára hárult, 1919. december 1-ig a Magyar Királyság törvényeinek megfelelően. Mint a fentebb elmondottakból is látható, a megyei közigazgatási rendszerre épülve, többé-kevésbé működésképesen fennmaradtak egészen 1919 decemberéig a korábbi hivatalok, azonban kivétel nélkül a teljes megszállt területen bevezetett katonai közigazgatás – ahogyan a korszakban nevezték: „katonai diktatúra” – alárendelt szervei voltak. A katonai közigazgatás vezetője Edmund Hennocque tábornok volt, a Beregi zsupa katonai vezetője a Beregszászt is megszálló Jan Hostas, a Beregszászban szerveződött helyőrséget Jan Schauer vezette azzal a katonai csendőrséggel együtt, melyet a Hungária Szálló nagytermében rendeztek be, s melynek feladata a városi rend fenntartása mellett a határellenőrzés volt.

A források érdekes információval szolgálnak a megszálló hatóságok, illetve a helyi lakosság viszonyáról. A megszállás pillanatától megfigyelhető volt, hogy a rendeletekben, felhívásokban – melyeket tucatjával tettek közzé az utcákon, illetve dobzóval is a lakosság tudomására hoztak – a Beregszászra érkező katonaság igazolni kívánta a megszállás jogos és szükségszerű voltát. Lásd például Jan Hostas fentebb idézett felhívását. Hasonló stílusban jelent meg az utcákon

1919 nyarán az a felhívás, melyben Hennocque tábornok közölte a megszállt területek lakosságával, hogy Jan Brejcha lesz a polgári közigazgatás vezetője. Ahogyan a dokumentumban szerepel: „Ez a kinevezés biztosítékot nyújt nektek arra, hogy a Csehszlovák Köztársaság keretében, amelyhez a szláv vér kötelekei fűznek, szabadon fejlesszétek: függetlenségeteket, nemzetiségeteket, nyelveket, vallásokat, intézményeiteket és nemzeti szokásaitokat.” Ugyanitt így ír: „Elmúlt a rettenetes nyomor öt esztendeje, amelyet a borzalmas háború idézett elő. Most már meg kell gyógyítani a még mindig fájdalmas sebeket és békében és munkában élni.” Továbbá: „A Csehszlovák Köztársaság híven nemes elveihez, amelyek egyszerű smind a Tietek is, szeretettel nyújtja felétek kezét: fogadjátok bizalommal hívó szavát.” Az idézetekben megjelenő fogalomhasználat természetesen nem jelent meg mindenhol, nem csupán az utcákon masírozó fegyveres katonaság látványa ébresztett kétséget a lakosokban a megszállás békés voltát illetően, sok esetben maguk a rendeletek is inkább szigorrról árulkodtak. 1919. október 13-án jelent meg az a hirdetmény, melyben a lakosságot felszólították az Ungvári Katonai Parancsnokság által nem engedélyezett fegyverek beszolgáltatására. Ebben egyrészt házkutatásokat irányoztak elő, másrészt így fogalmaztak a városon kívül elrejtett fegyverekkel kapcsolatosan: „A feltalált fegyverek számához képest a lakosság egy része internáltatni fog. A kiválasztás sorshúzás útján történik.” Egy 1919 decemberében kiadott rendelkezés pedig a következő büntetésformát helyezte kilátásba arra az esetre, ha a csehszlovák haderő ellen vétő személyt nem tudják elfogni: „Oly eseteknél, ahol a tettes

kézre kerítése lehetetlenné válik, a felső parancsnokság által a környéken 10 km távolságon belül fekvő községekből túsók lesznek kijelölve, akik internálva lesznek.” Látható tehát a kommunikáció kettősége, amely egyfelől a csehszlovák katonai jelenlét békés, igazságos, a lakosság akaratát tükröző voltát igyekezett alátámasztani – utalva ezzel feltételezhetően az amerikai ruszinok népszavazására, vagy a Központi Ruszin Nemzeti Tanács 1919. május 8-i döntésére –, másfelől esetenként fenyegető hangnemben, minden kétséget kizáróan a lakosság tudtára adta, hogy itt fegyveres katonai megszállásról és a katonai szervek által felügyelt közigazgatás kialakításáról van szó.

Természetesen a lakosság hangulatát a mindennapokban beállt változások is befolyásolták. A határellenőrzés megszervezésére már utaltunk. Ezenkívül éjszakai kijárási tilalmat vezettek be, betiltották a szeszes italok árusítását, az újságárusítást engedélyhez kötötték, akárcsak a város elhagyását, illetve a városba történő belépést. Azonban sem a katonai, sem a polgári hatóságok nem rekvirálhattak, minden ilyen eset lopásnak minősült. A forrásokban a lakosság hangulatáról tudósító információkat is találunk. Az 1919 júliusában–augusztusában keletkezett iratok egyértelműen a lakosság békés viselkedéséről számolnak be. Ellenállás a megszálló katonasággal szemben nem alakult ki. Ennek következtében olyan gyászos esetekről sincs Beregszász vonatkozásában tudomásunk, mint amilyen Ungváron volt Pócs Alajos meggyilkolása, vagy a még több életet követelő pozsonyi eset. A megszálló katonaság békés fogadtatása leginkább annak volt a következménye, hogy – mint arra a Hostas előtt leírt fogadalom esetében is felhívtam a figyelmet – a helyi-

ek a kialakult állapotot ideiglenesnek fogták föl. A megszálló katonaság vezetői is beszámoltak a békés fogadtatásukról. Hostas augusztusban Kaminszkynek írt levelében így fogalmazott: „a cseh-szlovák csapatokat ezen vidék megszállása alkalmával mindenütt barátságosan fogadták.” Jan Schauer, a beregszászi állomásparancsnok pedig a városi tanácshoz címzett levelében a következőképpen fogalmazott: „Szívből köszönöm Önöknek Uraim, mint olyanoknak, kik előttem Beregszász városát képviselik, a hálának azon meleg szavait, amelyek tisztikarunk és legénységünk munkásságának legjobb elismerését képezik. Nagy örömmel tölt el az a tudat is, hogy az Önök kedves kis városának lakosságával ilyen jó egyetértésben élhetünk. Meggyőződésem, hogy a közöttünk meglévő jó egyetértés idővel a viszonyokhoz mérten a lehető legszívélyesebben fog erősödni. Meggyőződésem, hogy a mai nehéz idők dacára is sikerülni fog nekem az Önök nagyra becsült és hathatós támogatása mellett célokat elérni, hogy, mint e város katonai parancsnoka, megértéssel és demokratikus szellemben a rendet, tisztességet és közbiztonságot a lehető legnagyobb fokra emeljem.”

1919 őszétől azonban némileg változott a helyzet. Miután 1919. szeptember 10-én aláírták a saint-german-en-lay-i békét, kezdetét vette a polgári közigazgatás rendszerének megszilárdítása. Persze jelentős ellenállást a város lakossága ekkor sem fejtett ki, de amint egyre nyilvánvalóbbá vált a csehszlovák hatalom megszilárdulása, úgy jelennek meg a helyiek elégedetlenségének apró jelei. Ilyen volt például az az eset, amikor a törvényszék épületének ajtaján egy a csehszlovák haderő tagjait becsmérelő cédula jelent meg. Ennél több kelle-

Beregszászi „szükségpénz” 1919-ből

metlenséget okozott a katonai igazgatásnak, hogy a városban és a környező falvakban ismeretlen tettesek rongálták meg a táviró- és telefonvonalakat. Kétségtelenül negatív hatottak a városi lakosság hangulatára az olyan rendelkezések, mint az 1919. október 25-i, mely a Csehszlovák Köztársaság kikiáltása október 28-án esedékes első évfordulójának méltatásáról intézkedett a következőképpen: „Az összes házak legyenek a Cseh Köztársaság nemzeti színű zászlóival díszítve. Mint-hogy a háztulajdonosok bizonyosan rendelkeznek magyar nemzeti színű piros-fehér-zöld zászlókkal, a szövethiány miatt a zászlókérdés úgy volna megoldható, hogy a fenti számú átirat értelmében s alapján, hívja föl a város lakosságát a szokásos módon, hogy a magyar nemzeti színű zászlókból elvéve a zöld színt, az már a Cseh Köztársaság nemzeti színű lobogója lesz, ezekkel kell tehát a házakat díszíteni.” Szlávik Emil, a Kaminszkyt váltó beregi zsupán, 1919 novemberében kiadott rendelete is világossá tette, hogy az ideiglenes katonai megszállás tartós közigazgatássá alakul: „A határok Magyarországgal szemben úgy vannak megállapítva, hogy egész Bereg vármegye, továbbá Ugocsa, Máramaros egy része is beleszerez a Csehszlovák Köztársaság területébe. E területe-

ken a Csehszlovák Köztársaság hátrányára semmi körülmények között változtatva nem lesz.”

Az 1919 második felében bekövetkező katonai megszállás Beregszászban békésen, a helyi lakosság ellenállása nélkül zajlott le. A városi előjáróság, a település hivatalnokainak jelentős része az év végig a helyén maradt, feladataikat a kialakult helyzet-höz alkalmazkodva igyekeztek ellátni. A beregszásziak remélték, hogy a csehszlovák fennhatóság ideiglenes lesz, azonban 1919 telére állandósulni látszott. Beregszászban, akárcsak a többi kárpátaljai magyar közösségben időbe került annak a tudatosítása, hogy a határok véglegesek. Tamás Mihály *Két part közt fut a víz* című regényében így írt erről a jelenségről: „A kábulat már engedni kezdett, az emberek hideg szemmel kezdték nézni az eseményeket, de senki se hitte, hogy az állapot állandó maradjon: mindenki valami megváltozt csodát várt.”

Szakál Imre
történész, II. RFKMF

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Források és korabeli sajtó

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області), Fond 108. – Beregszászi Városi Jegyzői Hivatal (Берегівське міське нотарське управління, м. Берегове, 1919–1939)

Nemzetgyűlési napló, 1922. I. kötet <http://library.hungaricana.hu>

Irodalom

FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*, Fórum Intézet, Liliom Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002.

FEDINEC CSILLA: *Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között. Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007/1.

FEDINEC CSILLA: *Állami és nemzeti kötődések a kárpátaljai regionális politikában* In: *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Szerkesztette: BÁRDI Nándor, FEDINEC Csilla, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

MIROSLAV MICHELA: *Csehszlovákia létrejötte és a szlovák kérdés 1918–1920*. <http://www.modern-tortenelem.hu/clanek/csehszlovakia-letrejte-es-a-szlovak-kerdes-1918-1920/>

NÉMETH PÉTERNÉ: *Adatok az 1918–1919. évi forradalmak beregi történetéhez*. In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, 3–4. Nyíregyháza, 1982.

PAPP ADRIENN: *Fikció és valóság Pálóczi Horváth Lajos műveiben*. In: *Terek, intézmények, átmenetek. Határhelyzetek. A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Kutatói Szakkollégiumának Évkönyve. VIII.* Szerkesztette: Fedinec Csilla, Sorozatszerkesztő: Papp Z. Attila, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2015.

PAPP ADRIENN: *Identitásalakító tényezők Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regényében*. In: *Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Határhelyzetek. A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Kutatói Szakkollégiumának Évkönyve. VII.* Szerkesztette: Fedinec Csilla, Szoták Szilvika, Sorozatszerkesztő: Papp Z. Attila, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2015.

ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

SIMON ATTILA: *A Csehszlovákiához került felvidéki magyarok (1918–1921). Impériumváltás és nemzetállamok 1918–1921* In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, FEDINEC Csilla, BÁRDI Nándor, SZARKA László, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008.

TAMÁS MIHÁLY: *Két part közt fut a víz*. Madách, Bratislava, 1983.

ZUBÁNIC LÁSZLÓ: *Tájba írt történelem. Kultúrtörténeti időutazás Kárpátalja legmagyarabb városában és vonzáskörzetében*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2011.